

Tóta Péter Benedek: Pars Prima – Domino

*A barokk refektórium húsvéti emblémái:
ízanalizáló és szintetizáló baktériumok*

[EMBLÉMÁK – BAKTÉRIUMOK]

Az emblémák képesek „a szívet, az értelmet és a képzeletet táplálni, ha tekintetbe vesszük azt a hatást, amelyet néhány misztikusra gyakoroltak” (Praz 202). A jelképhez, például egy freskóhoz képest – legyen az akár grisaille is – semmi sincs, „ami édesebben lopna a lélekbe egy dolgot, [...] ami mélyebben vésődne az emlékezetbe, [...] ami hatékonyabban hajtana az akaratot, hogy felinduljon és erősen meghasson.” (Richeome 7) Ez a táplálék, az embléma „a humanisták egyik intellektuális játékból ered”. Az emblémák és az alkotók – a szavak és képek – ízesülését „az isteni misztériumok” ismerete segíti. Zamatfokozóként a szavak és a képek „rejtélyes kódjai” (Białostocki 236) fűszereznek. A barokk refektórium freskóinak reflektáló terében, összefüggő környezetében, összetett szervezetében és sorának folyamatában az emblémák úgy táplálhatnak, úgy járulhatnak hozzá a tápanyagfelvételhez – az emésztéshez –, mint a baktériumok.

A baktériumok egysejtű mikroorganizmusok. Nagy részük hatása hasznos. Élettani szerepet töltenek be a bioszféra anyagforgalmában. Egyszerűségük ellenére a baktériumok együttműködése összetett más élőlények szervezetében. Együttműködésük kölcsönös; szimbiózisban élnek egymással és a gazdaszervezettel. Részt vesznek a tápanyag lebontásában és a testépítő anyagok szintetizálásában. Segítik a különben nem vagy nehezen emészthető szénhidrátok feldolgozását, előmozdítják a vitamintermelődést, erősítik az immunrendszert, elpusztítják a kórokozókat. Bakteriális intelligenciával rendelkeznek. Önmagukban összetett alkalmazkodási magatartást mutatnak, viselkedésüket képesek megváltoztatni. Kolónia-struktúrájukat tekintve megnyilvánulásuk altruista, illetve kooperatív. Kommunikációjuk kémiai jelátvitellel történik. A hasonló vagy eltérő sejtek kolóniáiban befolyásolják a szerveződésüket. A maguk módján emlékeznek, asszociálnak és reflektálnak. A kérődzők – a ruminálók – esetében a baktériumok hozzájárulnak a magasabb tápértékű élelmiszer létrehozásához. (Majumdar; Roy; Westerhoff; Bárdos; Kemény; Potsabay; Szajkó)

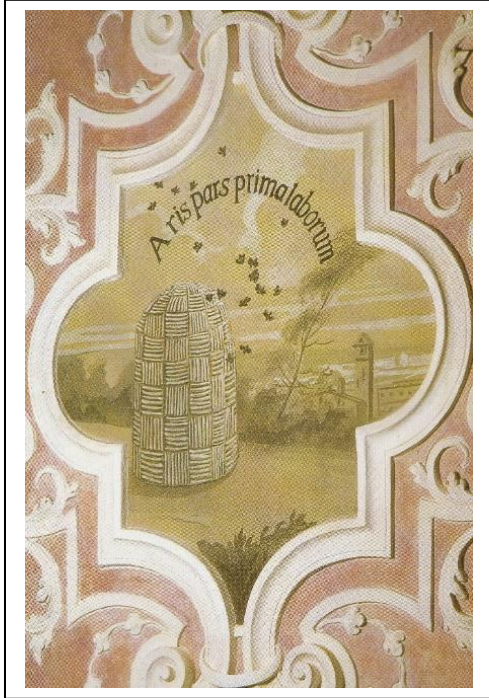
A táplálkozási kontextus, a jelentőségtulajdonítás, az értéktöbblet kialakítása és a folyamat rejtjeles kódrendszere megengedheti, hogy az emblémák megértési kísérlete közben analógiaként figyeljünk a baktériumok működésére. Példaként, mintavételül most két embléma szolgáljon a Jézus Krisztus keresztre feszítését felidéző freskóval szemközti – a Baltazár lakomáját ábrázoló – freskó baljáról, illetve jobbjáról: *Aris pars prima laborum – Non sibi sed Domino.*

[ARIS PARS PRIMA LABORUM]

Minden munkánk termésének legjava az oltárt illeti – az embléma felirata értelmében. Hálából. Fogadalomból. Felajánlásból. Ha az oltár – *āra* – védelem, oltalom és menedék helye is, akkor ez a gesztus kérés és könyörgés is lehet irgalomért. Az irgalom megtapasztalása újból hálát, fogadalmat, felajánlást terem. És így tovább. Közben felismerhetjük, hogy a hála és irgalom valaki nálunk nagyobbra irányítja a figyelmünket. Ezért az oltár – az istentiszteleti hely – az alázat felemelő élményével ajándékoz meg. Azaz nem is az objektum, az oltár, és nem is a hely, az objektum tere, hanem az, aki miatt az emeltetett – ő ajándékoz meg felemelésével.

Mondhatnánk: megrendítő ez a hely... az Úr háza... az ég kapuja... (vö. Ter 28:17 és RB 7:5-9) Ez a felismerés – az ő felismerése – serkent szorgos munkára, amely gyümölcsöt hoz. Ajándékozhatót.

Az embléma képe egy település feletti magaslaton elhelyezkedő kaptárt ábrázol, ide szállnak vissza a korábban kirepült, nyersanyagot – nektárt – gyűjtő méhek. A „menedék” meglenne – a kaptár –, amelynek a zártsága biztonságot ad a helyben folytatható életformának és munkának; hiszen tudjuk: *claustrum esse securum*. Azonban hol itt az oltár? És mi a munkálkodás termékének a legjava?

A helyénvaló gyakorlat eredetét megkereshetjük a Bibliában. „A kemencéitekből kikerülő első cipókból ajánlatok fel egyet ajándékképpen... Kemencéitek első cipóiból hozzatok ajándékot az Úrnak nemzedékről nemzedékre.” (Szám 15:20-21) „Az olaj, a must és a gabona elsejét és javát” szintén felajánlják az Úrnak a választottak. (Szám 18:12) Az Úr Mózes által ezt hagyja meg népének: „Amikor majd eljuttok arra a földre, amelyet adok nektek, s amikor elérkezik az aratás, akkor aratástok első kévjét vigyétek a papnak. Ő felajánlja az Úrnak a bemutatás szertartásával, hogy kedvessé tegyen titeket.” (Lev 23:10-11) Az első termés javának felajánlása, odaajándékozása egyfelől hálaáldozat az isteni ígélet

teljesedéséért, másfelől jele a szövetségi jókapcsolat fennállásának. A hetek ünnepén egyebek mellett „két új kenyeret” ad Isten Népe az Úrnak szánt áldozathoz. (Lev 23:17) A hetek ünnepének, a pünkösdeknek az öröme viszont csak az „idegen, árva és özvegy” bevonásával táguló körben lesz teljes a Nép számára. (MTörv 16:11) A Kivonulás során formálódó népközösség szokásait fogalmazza meg a szövetség könyve. (Kiv 20:22-23:33) A hagyomány alakításának egyik mozzanata mondja: „Földed terméséből a zsenge legjavát vidd el Uradnak, Istenednek a házába.” (Kiv 23:19) A szövetség megújításakor megfogalmazott ismétlés rituális gyakorlattá teszi ugyanezt: „Szántófölded termésének zsengejéből a legszebbet vidd Uradnak, Istenednek a házába.” (Kiv 34:26) Rítus tehát, hogy „vedd az első termés egy részét,” a pap pedig „állítsa az Úr, a te Istened elé.” (MTörv 26:2.4) Közben el kell mondani a húsvéti kiskatekizmust, az üdvtörténet rövid megvallását, amelynek a záradéka örvendezéssel mutatja be a beteljesült ígélet „földjének első termését”. (MTörv 26:5-10) A fogságot megelőzően Jeremiás a Nép nevében bűnbánatot tart, és kimondja, hogy amikor Izrael hűségesen követte Istent, „akkor az Úr szent tulajdona volt, az ő aratásának első termése.” (Jer 2:3) A fogság idején Ezekiel próféta reményteljes ígéletében „minden első termés legjava” isteni visszacsatolást kap: áldás száll a házra. (Ez 44:30)

Amit az Ószövetség minden munka termése legjavaként az (akkori) alapvető élelmiszerekkel kapcsolatban mondott Isten Népe közösségére vonatkozóan, az az Újszövetségben Jézus Krisztusra koncentrálódik, s csak rajta keresztül az őt követőkre. „Krisztus feltámadt a halottak közül mint az elhunytak zsengeje.” (1Kor 15:20) Mindenki életre fog kelni „a maga rendje szerint: először a zsenge, Krisztus, azután eljövetelekor, a Krisztushoz tartozók.” (1Kor 15:23) Jézus Krisztus így halála és feltámadása által „elszülött” (Róm 8:29; Kol 1:15). Az elsőszülött Krisztus „tulajdon vérével [emberélete legjavával] ment be egyszer s

mindenkorra a szentélybe [az oltárra], és örök megváltást szerzett.” (Zsid 9:12) Ő „egytenegyszer jelent meg,” és „egyszer áldoztatott fel, hogy sokak bűnét elvegye.” (Zsid 9:26.28; vö. Iz 53:12) Isten húsvéti tettének java ránk, Krisztus követőire is érvényes. „Az ő akarata szentelt meg minket egyszer s mindenkorra Jézus Krisztus testének feláldozása által.” (Zsid 10:10) Ha Isten már előbb így szeretett minket Jézus Krisztusban (vö. 1Jn 4:19), nekünk is így kell szeretnünk Jézus Krisztust, aki „engedelmeskedett a halálig, mégpedig a kereszthalálig.” (Fil 2:8)

Szent Benedek az engedelmesség nevében valójában ezt a szeretetet kéri szerzeteseitől, „akik Krisztusnál semmit kedvesebbnek nem tartanak” (RB 5:2), azaz, hogy „Krisztusnak semmit elébe ne tegyenek” (RB 72:11). A jó cselekedetek kiemelkedő java ez a felhívás: „Semmit elébe ne tégy Krisztus szeretetének.” (RB 4:21) A krisztusi szeretet gyakorlat kérdése: „Az istenszolgálatnak tehát semmit elébe ne tegyenek” (RB 43:3) a szerzetesek. Az istenszolgálat sugara a liturgikus cselekményektől kezdve a testvérek, a betegek, az öregek, a gyerekek és a vendégek koncentrikus körének ívéig terjed az irgalmasság cselekedeteit gyakorlandó. Bennük csakugyan Krisztust szeretjük. Cselekedeteinknek, tetteinknek ő a legjava. A bennünk feltámadt irgalmas szeretet gyakorlása által a feltámadt Krisztus megjelenésének lehetünk tanúi.

Szent Benedek a munkánk termésének oltárt illető legjavát tekintve a szentírási források mellett a szerzetesi hagyományokra irányítja a figyelmünket, amikor arra utal, hogy „Az Atyák Beszélgetései” és „A Szerzetesi Rendtartások” is hasznos segítői az engedelmes szerzeteseknek. (RB 73:5-6) Johannes Cassianus megemlíti, hogy a szerzetesek „kezük munkájának gyümölcsét áldozatul ajánlják fel az Istennek.” (Inst. II:13, p. 30.) Cassianus bemutat valakit, akitől még az ördög is menekül. Az ember sugárzásának közvetlen oka: „Gyümölcsök első zsengejét hozta” János apátnak, egyébként pedig „terméséből sem használ fel addig semmit, míg annak zsengejét [...] fel nem ajánlotta Istennek”. (Coll.2. XIV:7, pp. 85-86.) Az igazi szerzetesek beállítottságát így jellemzi Cassianus: „fáradtságos munkájuk gyümölcsét jóillatú áldozatként Istennek ajánlják fel.” (Coll.2. XVIII:7, p. 184.) Az Ószövetségben korábban említett kiszolgáltatottak iránti figyelmességre is felhívja a szerzetesek figyelmét Cassianus: „zsengeket [...] hívó lélekkel úgy hozzátok a rászoruló javára, mintha az Úrnak mutatnátok be jóillatú áldozatot.” (Coll.2. XXI:2, p. 235.) A Krisztusnak hűségesen szolgáló szerzetesekről így ír Cassianus: „Midőn ezek felébrednek álmukból s a pihenés után szinte megújult serénységgel felkelnek: mielőtt bármiféle érzéki ösztönt befogadnának szívükbe, vagy mielőtt mindennapi gondjaikra emlékezzenek, legelső gondolataikat Istennek szentelik égő áldozatul. Mi más ez, ha nem 'termésük' zsengeje, melyet Jézus Krisztus, a legfőbb Pap által bemutatnak az Úrnak, az élet s a szinte naponként ismétlődő feltámadás ajándékáért?” (Coll.2. XXI:26, p. 258.)

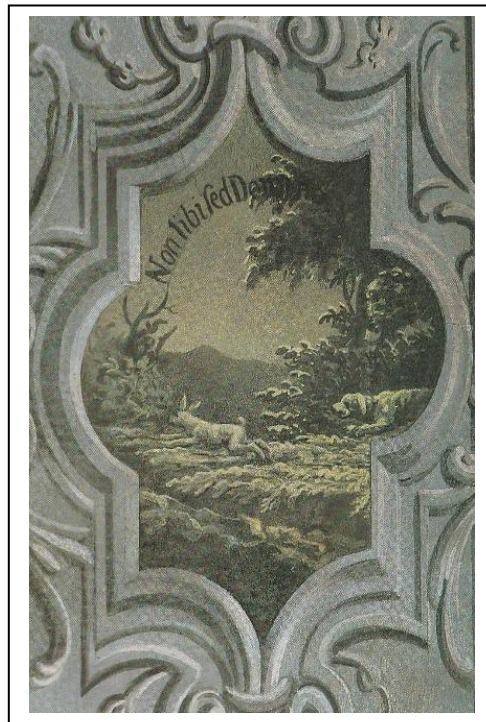
A bibliai utalások együttese, a benedeki szempont és a cassianusi felfogás húsvéti értelmet ad az elvnek, hogy a munka termésének legjava a menedéket is jelentő oltárt illeti. Húsvéti fény vetül a menedéket biztosító oltár terére, a monostorra. És a feltámadt Krisztus világossága sugárzik a méhek munkájából származó legelső termék anyagának legjavára, az édes mézzé érő nektárt tartalmazó lépet alkotó viaszra. Húsvéti örömünk zengi a dicséret áldozatát, a méhek viaszából készült gyertyát. A feltámadt Krisztus világosságát az olvadó viasz táplálja szüntelen, amit a szorgalmas méhek készítettek. Valóban áldott az oltárt illető munka, a szerzetesi életforma gyakorlatának legjava.

A húsvéti világosság ragyogásában beláthatjuk, hogy a méhek a viaszt nem (csak) maguknak készítik a kaptár zártságának biztonságában, hanem azért (is), hogy fényével a feltámadt Úrnak szolgáljanak. Hiszen tudjuk: *Non sibi sed Domino*.

[NON SIBI SED DOMINO]

Láttuk – beláttuk –, a méhek természetébe kódolta akaratát a Teremtő. A most következő embléma szintén azt láttatja, hogy a nyúl és a kutya is a teremtő akarat kódjának engedelmeskednek: *nem maguknak, hanem az Úrnak*.

A nyúl menekülő futása és a kutya üldöző futása egymást kiegészítően dramatizálja a Teremtő ajándékát, elfogadott akaratát. Ezért, ha a nyúl megmenekül a kutyától, illetve, ha a kutya megfogja a nyulat, allegorikusan mindegyik elmondhatná: „Ne nekünk, Uram, ne nekünk, hanem nevednek szerezz dicsőséget...” (Zsoltár 115[113B]:9; RB P:30) Egyikőjük sem a maga akaratát keresi, hanem Annak akaratát, aki teremtette és küldte őket. (Vö. Jn 5:30b és 6:38) Hiszen semmi „[s]em azon múlik, hogy valaki akarja vagy fut, hanem a könyörülő Istenen.” (Róm 9:16) Ugyanis sem a nyúl, sem a kutya ne tehet magától semmit. (Vö. Jn 5:30a) Tehát nem az számít, hogy egyre nagyobb erővel egyre többet fáradozva egyre jobba futnak, „hanem Isten kegyelme,” amely velük van. (1Kor 15:10) Így a nyúl és a kutya is elmondhatná, hogy „nem keresi a maga hasznát.” (1Kor 13:5; vö. Fil 2:4) A jót – erőt, gyorsaságot,

kitartást –, amit magukban tapasztalnak, Istennek, az Úrnak tulajdoníthatják, nem maguknak (vö. RB 4:42), mivel a teremtői akaratot „gyorslábú engedelmisséggel tettekkel követik.” (RB 5:8) Hogy ez az emblematikus üzenet hogyan közelítsen a gyakorlathoz, az általánosságban Szent Benedek a Szent Pétertől ellesett szemponttal javasolja szerzeteseinek: „hogy mindenben dicsőíttessék Isten [Jézus Krisztus által].” (1Pt 4:11; RB 57:9) Annak, aki ’csak Istennek akart tetszeni,’ és „Istenért dolgozva fáradozni” (Dial. 59 és 60), Szent Benedeknek a javaslatát példatárként egészíti ki Cassianus már említett két írása, és „Szent Baszileiosz atyánknak Regulája” (RB 73:5), de még a sivatagi atyák mondásainak gyűjteménye is.

A sivatagi atyák közül Pambó abba azzal világítja meg a legnagyobb erényt, hogy rámutat arra a kitartásában hitvalló szerzetesre, aki „aláveti magát öregeinek” az által, hogy „lemondott saját akaratáról, és más akaratát teszi.” (Szent 296-297) Pambó abba meglátása arra figyelmeztet, hogy vegyük tekintetbe az alapmotívum mintáját: „ne az én akaratom legyen meg, hanem a tiéd!” (Lk 22:42; Mt 26:39; Mk 14:36) Az Úr imádságának harmadik kérése kapcsán – „Legyen meg a Te akaratod, amint a mennyben, úgy a földön is” – Cassianus megfogalmazza, hogy az angyalokhoz hasonlóan „ne a maguk, hanem mindenben az Ő akaratát keressék” a földön élők is. (Coll.1. IX:20, p. 260) Ebből következik Cassianus számára, hogy az Istennek tetsző élet alapja „nem saját vágyaink kénye-kedve,” mert az alap „nem lehet más, mint Isten félelme és az alázatosság, amelyek szelidségből és a szív egyszerűségéből erednek.” (Inst. XII:31, p. 216)

Nagy Szent Bazil a rövidebb szabályokban Szent Pál nyomán – „hogy ’aki dicsekszik, az Úrban dicsekedjék’ (2Kor 10:17)” (Bazil 169) – így tanítja a radikális Krisztus-követőket: „Az Úrban való dicsekvés arra vonatkozik, hogyha valaki jótetteit nem magának, hanem az

Úrnak (*non sibi sed domino*) tulajdonítja, azt mondogatva, hogy 'mindent kibírok abban a Krisztusban, aki nekem erőt ad' (Fil 4:13)." (Bazil 169; Rule 252)

Az embléma kép- és szókombinációját a Biblia, Bazil (kb. 330–379), Cassianus (kb. 360–435) és Benedek (kb. 480–547) hagyománya és tanítása értelmezi, helybenhagyja, magyarázza. Azonban ezek egyike sem magyarázza meg a nyúl és a kutya szerepét, szerepeltetését. Először az antik irodalom siet segítségünkre.

*Non sibi, sed domino venatur vertagus acer,
Illaesum leporem qui tibi dente feret.*

Jó vadüző e kopó, s ura, nem maga érdeke hajtja:
Bántatlan' viszi meg nyúladat a foga közt.

A kb. 40-től 104-ig élt Martialis epigrammája (14:200; L. p. 1059.; M. p. 467.) – „Kopó” (Canis vertagus) – megbízható, jó, sőt tapintatos kutya portréját körvonalazza, aki épen, sértetlenül, fertőzés mentesen adja át a nyulát urának. A kötet bevezetőjéből megtudjuk, hogy az epigrammák 14. könyvében a versek – az Apophoretonok – „olyan nyereménytárgyakról szólnak, amelyeket a lakomázó vendégek között kisorsoltak” a szokásos „decemberi, pajkos” Saturnus-ünnepen. (Csengery 19) Az alkalmi lakoma-költemény ad némi okot a vadászó kutya és zsákmányállata, a nyúl megjelenítésére a refektóriumban.

Martialis egy másik epigrammája – „Nyúl” (Lepus) – a prédaállatról szól (13:92; L. p. 971.; M. p. 425.):

*Inter aves turdus, si quis me iudice certet,
Inter quadrupes mattea prima lepus.*

Én a rigót tartom madarak közt főcsemegének
S a néglábú vadak legkitünőbbje a nyúl.

A kötet bevezetőjéből azt is megtudjuk, hogy az epigrammák 13. könyvében a versek – a Xenionok – a lakomát adó „házigazdától küldött ajándékokat kísérték.” (Csengery 19) Így a nyúl már asztalra és falra is kerülhetett a refektóriumban. A klasszikus műveltség vizuális applikációja azonban még mindig nem elégséges indok arra, hogy egy nyúl és egy kutya szaladgáljon egy szerzetesi ebédlő falán, bármennyire is finom, legjava falat legyen a nyúlpecsenye.

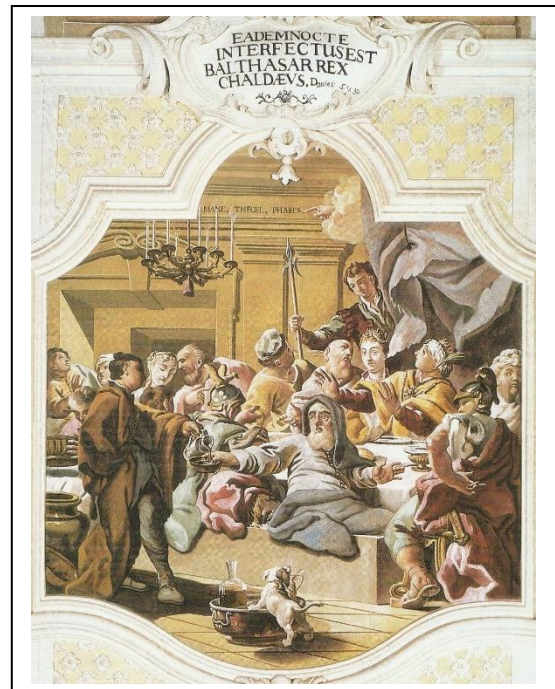
Visszatérve a sivatagi atyák hagyományához, találunk egy apoftegmát, amely egy öreg és egy lelkes fiatal szerzetes beszélgetésébe avat be bennünket. A fiatal tudni szeretné, mi tarthatja őt vissza attól, hogy ne ütközzék meg azon, ha sokan mások elfordulnak a szerzetesélet útjától. Az öreg válasza: „Figyeld meg a vadászkutyákat, amikor nyulat üznek. Az egyik kutya meglátja a nyulat, és utána veti magát. A többiek látván azt az egyet üldözőben, szintén nekiiramodnak, kisvártatva azonban felhagynak a hajszával. Csak az a kutya, amelyik meglátta a nyulat, üldözi tovább, míg el nem éri. A hajsza céljától az sem téríti el, hogy a többiek feladták, és nem törődik sem szakadékkal, sem bozóttal, sem tövissel; nem áll le. Így tesz az, aki Krisztust, az Urat és Mestert keresi, figyelmét odaadóan a keresztre szegezi, megingás nélkül minden akadályt legyőz, míg meg nem érkezik a Keresztre-feszítetthez.” (APanon 145; APsys 114)

Az apoftegma – példabeszédként és/vagy karikatúraként, oktató és/vagy szórakoztató anekdotaként – emlékeztetéseket, bevésődnek az emlékezetünkbe. A sivatagi környezet időtlené teszi őket. Reményt és keservet, bukást és sikert, küzdelmet és nyugalmat beszélnek el a szerzetesek önmagukhoz, egymáshoz és Istenhez fűződő viszonyáról. Szellemi-lelki próbára tesznek, provokálnak: meghökkenést keltenek és megújulásra vezetnek. Az ókori, klasszikus műveltséget biblikus bölcsességgel frissítik. (Rubenson xiii-xv) Most is ez történik. Martialis epigrammáiból a kutya és a nyúl analógiásan – emlékeztetve, asszociálva, reflektálva – bukkannak fel ebben a névtelen apoftegmaiban. A kutya a szerzetes, a (húsvéti) nyúl isteni/krisztusi nyúl. A vadászszenvedély nem csak a kutya ébredése, azt a nyúl (is) ébreszti. A nyúl természetes küldetése, hogy zsákmány legyen. A kutya természetes hivatása, hogy a zsákmányt megszerezze. Ez a kölcsönös vonzalom a keresztre szegezett odaadottságban a Keresztre-szegezethnél teljesebbé válik. Vele együtt hangoztathatjuk: Beteljesedett. Mindkét félre igaz: nem magamért, hanem a másikért. Húsvétra ez a folyamat vezet. A húsvétot ez a folyamat tartja fenn. „Senki se kövesse azt, amit maga számára hasznosnak ítél, hanem ami másnak az.” (RB 72:7) Így támadhat fel mindegyikünkben a krisztusi szeretet: tetteink, cselekedeteink, fáradozásaink legjava. Amikor (az előző emblémán) az oltár az Urat, az Úr pedig (ezen az utóbbi emblémán) a megváltó oltárt – a keresztet – jelentheti. De mi zajlik le a két embléma között?

[BALTAZÁR LAKOMÁJA]

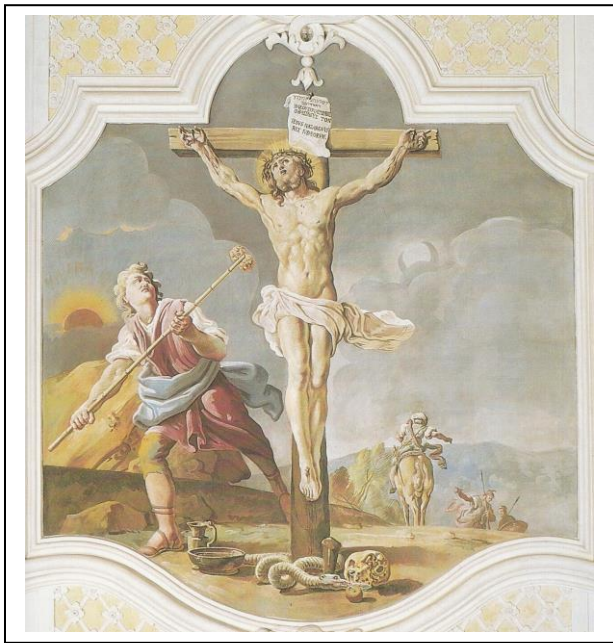
Az iménti két embléma reflexiójában nehezen viselhető értelmet kap Baltazár lakomája előzményével együtt. Cassianus hívja fel a figyelmünket arra, hogy Joás, Júda királya Jojada halála után „kevélységében felfuvalkodott, és egy gyalázatos szenvedély áldozata lett!” Cassianus felidézi, hogy Júda népe bálványimádásra adta magát, ennek következményeként Szíria hadserege bevonulhatott Jeruzsálembe, és a zsákmányt Damaszkuszba küldte. (2Krón 24:17-25) Cassianus a kevélység következményét Szent Pál szavaival értelmezi. „Isten gyalázatos szenvedélyeknek szolgáltatja ki őket.” (Róm 1:26; Inst.XII:21, p. 209) Ez a fajta következmény azonban nem csak az elfajzott népnek a sorsa.

Mivel Baltazár a Jeruzsálemből elhurcolt zsákmányt, jelesül a templom felszerelését nem az oltár szent edényeiként (vö. Zak 14:20-21 és RB 31:10) használta, hanem csak javában folyó, bálványimádó tivornyázásra (Dán 5:1-9) – azaz szó se volt se az Úrról, se az oltárról –, Baltazárt még a dáridó éjjelén megölték. (Dán 5:30) Az ilyen dínomdánommal dicsekvőkre vonatkozhat Nagy Szent Bazil szentenciája: ők „a szent dolgok kifosztóinak is tekinthetők, minthogy Isten ajándékait maguknak tartják fenn, és az Istennek kijáró dicséretet maguknak tulajdonítják el.” (Bazil 170) A legjava nem adatik meg nekik, övék a legalja. A Baltazár-lakoma – bár az elbeszélte üdvtörténet része – az Úr és oltár nélkül az üdvtörténet negatív lenyomata: alászállás az üdvtörténeti szakadékba.

A Baltazár-freskó balján és jobbán látható két embléma azt sugallhatja a barokk refektórium mindenkori használóinak, hogy mivel előzhető meg annak a bekövetkezése, amit a freskó, mutat, illetve, hogy minek köszönhetően nem fogják elkövetni – miként fogják tudni elkerülni – azt, ami a freskón látható. A refektórium tere ezzel szemben ad méltó helyet annak, mi múlja felül az üdvtörténeti szakadékokot.

[JÉZUS KRISZTUS A KERESZTEN]

Ahogyan a szorgos méhek viaszából készült gyertya lángjának a fénye az oltáron az Úrhoz vezet, úgy az Úr készítése az ő követésére az oltárhoz, az oltárszerű keresztfához vezet. Az Úr oltára, keresztje olyan, „mint zöldellő olajfa Isten házában.” (Zsoltár 52[51]:10) Krisztus keresztje „fénylik, drága fa,” az „áldás kútfeje.” „Karod kitárod, Krisztusunk,” hogy megérkezzünk. Ezért: „Kereszten függő Krisztusunk, Reád szegezzük két szemünk.” Kérjük is: „Az üdvösségre egy remény, Kereszt, világon egy dicső, Kitűzve mindig tündökölj.” „Krisztus, add nekünk Kereszted szent gyümölcseit.” (PhZs 449, 454-455, 512, 537) Ez a tápláló gyümölcs – az eucharisztikus emlékezés, az ünnepelt

húsvéti misztérium, a kereszt és feltámadás titka – járja át, hassa át, alakítsa életünket.

[A HIVATKOZÁSOK FORRÁSAI]

- APanon: *The Anonymous Sayings of the Desert Fathers. A Select Edition and Complete English Translation.* Edited and translated by John Wortley, Cambridge University Press, 2013.
- APsys: *The Book of the Elders: Sayings of the Desert Fathers. The Systematic Collection.* Translated by John Wortley, Collegeville, Minnesota, Liturgical Press, 2012.
- Bárdos László – Husvéth Ferenc – Kovács Melinda. *Gazdasági állatok anatómiájának és élettanának alapjai.* https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_521_Gazdasagi-allatok-anatomiajanak-es-elettanának-alapjai/adatok.html
- Bazil: Nagy Szent Bazil. *Életszabályok II.* A rövidebben kifejtett szabályok. Fordította és az előszót írta Dr. Orosz László, Nyíregyháza, Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 1994.
- Białostocki, Jan. „Ikonográfia.” In: Pál 227-251.
- Biblia.* Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás. Budapest, Szent István Társulat, 1973.
- Coll.1.: Cassianus, Johannes. *Az egyiptomi szerzetesek tanítása (Collationes patrum, I-X. könyv), I. rész.* Fordította Simon Árkád OSB, Pannonhalma–Tihany, 1998.
- Coll.2.: Cassianus, Johannes. *Az egyiptomi szerzetesek tanítása (Collationes patrum, XI-XVII. könyv és XVIII-XXIV. könyv), II-III. rész.* Fordította Simon Árkád OSB, Pannonhalma–Tihany, 1999.
- Csengery János. „Bevezetés.” In: Martialis M. 5-33.
- Dial.: Nagy Szent Gergely pápa. *Szent Benedek élete.* Fordították Rados Tamás és Szabó Flóris, Bencés Kiadó, 2010, 59-102.
- Húsvéti örömeinek. *Kis Miskönyv, „A” év.* Budapest, Szent István Társulat, 2004, 242-245.

- Inst.: Cassianus, Johannes. *A keleti szerzetesek szabályai (De institutis coenobiorum)*. Fordította Simon Árkád OSB, Pannonhalma–Tihany, 1999.
- Kemény Armand, *Élettan állatorvostan-hallgatók és állatorvosok számára*. Budapest: Mezőgazdasági, 1974, 432-441.
- Majumdar, Sarangam – Sukla Pal. „Bacterial intelligence: imitation game, time-sharing, and long-range quantum coherence.” *Journal of Cell Communication and Signalling*. 11(2017)3:281-284. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5559398/>
- Martialis L.: Marci Valerii Martialis. *Epigrammata*. Volumen secundum. Londini, Curante et Imprimente A. J. Valpy, A. M. 1822. <https://books.google.hu/books?id=BNkIAAAAQAAJ&pg=PA1059&lpg=PA1059&dq=Martialis+Epigrammata+Non+sibi+sed+domino&source=bl&ots=QzpBOIZIrv&sig=ACfU3U0ip3VkXugyz7ac-tuiXzKctyryJQ&hl=hu&sa=X&ved=2ahUKEwjogsmEz-DoAhVhwMQBHfGRDxoQ6AEwAXoECACQNg#v=onepage&q=Martialis%20Epigrammata%20Non%20sibi%20sed%20domino&f=false>
- Martialis M.: Marcus Valerius Martialis. *Epigrammáinak tizennégy könyve a Látványosságok könyvével*. Bevezetéssel és jegyzetekkel magyarul tolmácsolta Csengery János, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1942. <http://mek.oszk.hu/16200/16244/16244.pdf>
- Pál József, szerk. *Az ikonológia elmélete*. Szeged, JATEPress, 1997.
- PhZs: *Pannonhalmi Zsolozsma*. I. kötet. Pannonhalma, 2004.
- Praz, Mario. „Embléma, jelkép, epigramma, concetto.” In: Pál 193-225.
- Potsubay János – Szép Iván. *Háziállatok anatómiája és élettana*. Budapest, Mezőgazdasági, 1968, 249-250.
- RB: Szent Benedek *Regulája*. Fordította Söveges Dávid, Pannonhalma, Bencés Kiadó, 2012.
- Richeome, Louis. *Tableaux sacrez des figures mystiques de tres-auguste sacrifice et sacrament de l'Eucharistie*. Paris, Laurens Sonnius, 1601. https://books.google.hu/books?id=SjRAAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=hu&source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false In: Pál 202.
- Roy, Sisir – Sarangam Majumdar. „Bacterial Intelligence.” *Acta Scientific Neurology*. 2(2019)4:07-09. <https://actascientific.com/ASNE/pdf/ASNE-02-0032.pdf>
- Rubenson: *More Sayings of the Desert Fathers. An English Translation and Notes*. Edited by John Wortley with Preface by Samuel Rubenson, Cambridge University Press, 2019. xiii-xix.
- Rule: *The Rule of St Basil in Latin and English*. A Revised Critical Edition. Translated by Anna M. Silvas, Collegeville, Minnesota, Liturgical Press, 2013.
- Szajkó László, szerk. *Szakosított tejtermelés*. Budapest: Mezőgazdasági, 1984. 132-136.
- Szent: *A szent öregek könyve*. A szerzetesatyák mondásainak ábécé sorrendes gyűjteménye, Fordította, a bevezetőt, a bibliográfiát és a jegyzeteket készítette, a szöveget szerkesztette Baán István, Budapest, Bizantológiai Intézeti Alapítvány, 2001.
- Újszövetség*. Fordította, a bevezetőket és az utószót írta Simon Tamás László OSB, Pannonhalmi Főapátság, Bencés Kiadó, 2014.
- Westerhoff, Hans V., et al. „Macromolecular networks and intelligence in microorganisms.” Hypothesis and theory article. *Frontiers in Microbiology*. (2014) <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fmicb.2014.00379/full>
- Zsoltárok könyve*. Fordította és az utószót írta Simon Tamás László OSB, Pannonhalmi Főapátság, Bencés Kiadó, 2010.